

УДК 738.4:(655.15+655.421+027.7)(477.83-25)“17”

ДРУКАРНЯ, КНИГАРНЯ І БІБЛІОТЕКА У СТРУКТУРІ ЛЬВІВСЬКОГО УНІВЕРСИТЕТУ

Галина РУСИНСЬКА-ГЕРТИХ

*Вроцлавський університет, Інститут наукової інформації і бібліотекознавства,
пл. Університетська, 9/13, м. Вроцлав, 50-137, Польща, тел. 071-34-378-11,
ел. пошта: halina.r.g@interia.pl*

Авторка подає короткий нарис історії Львівського університету. Увагу зосереджено головню на періоді поділів Польщі, під час якого австрійська влада створила цілком світський навчальний заклад, а також університетську друкарню, книгарню і бібліотеку. Показано діяльність цих установ і вказано на роль, яку вони відіграли в академічному середовищі та культурі регіону.

Ключові слова: Львівський університет, друкарня, книгарня, університетська бібліотека.

Доля Львівського університету була мінливою і драматичною¹, як і доля східних земель Речі Посполитої, що століттями були ареною численних заворушень і нападів. Початки вищої школи у Львові сягають XVII ст., хоча думка про створення тут навчального закладу з'явилася раніше, вже в останніх десятиліттях XVI ст. Першу спробу, яка закінчилася невдало, зробили єзуїти 1589 р. Однак цей чин, який активно розвивався, не знеохотила невдача – єзуїти й далі продовжували діяти, аж нарешті їх зусилля увінчалися успіхом. Король Ян Казимир видав у Кракові 20 січня 1661 р. фундаційний диплом на створення у Львові єзуїтської академії з чотирьох факультетів. Від цієї дати розпочинається історія Львівського університету, хоча, згідно із тогочасним правом, рішення короля мали ще схвалити сейм і папа Римський. На жаль, сейм не дав згоди на створення вищої школи у Львові, головню внаслідок протестів з боку Краківської та Замойської академії, а папа Александр VII утримався від остаточного затвердження фундаційного акту. Отже, єзуїтська академія існувала, однак не мала привілеїв вищої школи, а діяла під неофіційною назвою академії, що було швидше видом напіввищої школи. Лише у 1758 р. Август III підтвердив фундацію Яна Казимира, визначаючи львівський навчальний заклад як академічну школу з двома факультетами – теологічним і філософським. Роком пізніше папа Климент VII затвердив це рішення і підвищив академію до статусу університету.

Львів'яни ще не встигли натішитися університетом, як настав трагічний для Речі Посполитої 1772 рік. В результаті першого поділу Польщі землі на південь від верхньої Вісли, Поділля і частина Волині разом зі Львовом, Перемишлем і Тарновом були відокремлені від решти країни. Цій території дали назву Королівства Галичини і Лодомерії, а Львів зробили столицею провінції, приєднаної до Австрійської держави. Австрійський адміністративний апарат розпочав підпорядковувати собі зайняту

¹ *Finkel L., Starzyński S. Historia Uniwersytetu Lwowskiego. – Lwów, 1894; Jaworski F. Uniwersytet Lwowski: Wspomnienie jubileuszowe. – Lwów, 1912; Wolczański J. Wydział teologiczny Uniwersytetu Jana Kazimierza 1918–1939. – Kraków, 2000; Redzik A. Wydział Prawa Uniwersytetu Lwowskiego w latach 1939–1946. – Lublin, 2006.*

територію. Передовсім змінилася політична та адміністративна структура. Замість попередніх польських інституцій створено нові, зі зміненими завданнями і напрямками роботи. Суспільні, економічні, релігійні, мовні, освітні та культурні відносини пристосовували до потреб централізованої держави. Оголошено, що коронні маєтки переходять у власність нової влади і що скасовуються всі попередні уряди. Створено у Львові крайове правління або т. зв. Губернію, а у провінції – підпорядковані йому окружні правління².

Запроваджено також істотні зміни у сферах, пов'язаних із виробництвом, розповсюдженням і сприйняттям друкованих видань. Австрійські чиновники взяли під жорсткий контроль всю галицьку видавничо-книгарську справу. З цією метою було видано численні розпорядження центральної влади у Відні і крайової у Львові³. За короткий час припинили існування всі друкарні Львова. На час вступу австрійців до цього міста там діяли п'ять друкарень: Ставропігійського братства, братства св. Трійці, єзуїтська, францисканська та єдина тоді міщанська друкарня, якою керували спадкоємці Яна Шліхтина. Найшвидше, вже наприкінці 1773 р., ліквідовано єзуїтську друкарню; припинення її роботи було тісно пов'язане зі скасуванням чину єзуїтів. Подібний кінець спіткав 1774 р. й францисканську друкарню. Далекі від кращих часів переживала також друкарня Ставропігійського братства, яка припинила функціонувати у 1781 р. Аж по восьми роках, у 1790 р., вдалося зробити діючим світський Ставропігійський Інститут, який друкував головно для власних потреб. У 1784 р. припинила діяльність друкарня братства св. Трійці, а наступного року – заклад Шліхтинів. Від 70-х років XVIII ст. помічаємо появу нових друкарень, винятково міщанських, краще пристосованих до потреб мінливої дійсності. У Львові таку друкарню відкрив Антон Піллер з Відня.

Питання віровизнання були в Австрії повністю підпорядковані державній владі і регулювалися без будь-якої участі духовенства. Тоді ліквідували значну кількість монастирів, а їх майно передали на громадські та військові потреби. Заборонили їм виховувати кліриків, а прибутки від колишнього маєтку єзуїтів передали до шкільного фонду⁴. Освіта опинилася під пильним наглядом австрійської влади, а реформи, розпочаті 1774 р., викликали істотні зміни у цій сфері. Освіта мала стати пріоритетом для держави і знаряддям її централізаторської політики. Ці зміни полягали головно у позбавленні Церкви нагляду за школами і переходу його до держави, запровадженні замість латини німецької мови і витісненні польської, заміні вчителів із духовного стану світськими та перенесенні головного тягаря видатків, пов'язаних із розвитком освіти, на суспільство в цілому⁵.

Львівська академія діяла до 1773 р., до ліквідації єзуїтського чину. Австрійська влада отримала по єзуїтах укомплектовану вищу школу з будинком і всіма знаряддями, з бібліотекою, астрономічною обсерваторією, науковими збірками. Навчальний заклад переформували на т. зв. Терезіанум або Станову академію. У такому вигляді

² *Papee F.* Historia miasta Lwowa w zarzysie. – Lwów, 1924. – S. 178.

³ Див.: *Rusińska-Giertych H.* Problemy książki w świetle ustawodawstwa galicyjskiego z lat 1773–1818 // *Czasopismo Zakładu Narodowego imienia Ossolińskich.* – 1994. – Z. 5. – S. 7–56.

⁴ *Chotkowski W.* Dzieje klasztorów i monasterów galicyjskich w czasach rozbiorowych. – Kraków, 1916; *Kumor B.* Józefinizm regulacja terytorialna organizacji Kościoła obrządku łacińskiego w Galicji 1772–1822 // *Galicja i jej dziedzictwo.* – Rzeszów, 1994. – T. 1: Historia i polityka. – S. 33–41.

⁵ *Adamczyk M. J.* Społeczeństwo polskie w Galicji wobec szkoły austriackiej (1774–1867) // *Galicja...* – Rzeszów, 1996. – T. 8: Myśl edukacyjna w Galicji 1772–1818. – S. 251–269; *Tyrowicz M.* Galicja od pierwszego rozbioru do Wiosny Ludów 1772–1849. – Kraków, 1956.

вона діяла до 1784 р., коли Йосиф II надав їй статус університету із чотирма факультетами: теологічним, філософським, юридичним та медичним⁶. Урочисте відкриття університету (званого Йосифінським) відбулося 16 листопада 1784 р.⁷. Зasadничою зміною було те, що університет став цілковито світською інституцією. Він не мав чинити значний вплив на інтелектуальне життя Галичини, його метою була підготовка чиновників. Згідно з намірами засновника, кафедри займали власні професори, мовою викладання була латинська, пізніше – німецька. Граматику та польську літературу перевели до необов'язкових предметів, яких навчали лише протягом кількох годин на тиждень, а згодом взагалі намагалися їх повністю усунути. Місцем розташування університету став комплекс колишніх будинків чину тринітаріїв, на вул. Краківській. Йосифінський університет діяв безперервно протягом 21 року. Щоб він функціонував належним чином, відкрито також друкарню, книгарню та бібліотеку, які мали служити новозаснованій вищій школі.

Роль університетської друкарні виконував уже згаданий заклад Антона Піллера, що діяв у Львові від 1773 р. Був він одночасно привілейованою губернiальною друкарнею, яка надавала послуги віденському двору. Статус урядової друкарні накладав на неї певні обов'язки, разом з тим наперед визначав відповідну видавничу специфіку. Фірма Піллерів, якою керували Антон до 1780 р., його дружина Йосифа (у 1780–1787 рр.), сини Томас (1787–1796), Йосиф Йоганн (1790–1824) та подальші спадкоємці, була повністю підпорядкована політичній діяльності держави. Отже, Антон Піллер та його наступники мали передовсім виконувати визначені їм видавничі та дистрибуційні завдання (тексти урядового характеру, розпорядження у збірках і окремо, циркуляри, витяги із розпоряджень, шематизми, а також календарі, підручники, наукові дисертації, промови, панегірики, німецькомовні видання із різних наук тощо) і аж потім реалізувати інші проекти, що відповідали читацьким потребам місцевої громади (повіді, драматичні твори, публіцистика, поезія, публікації на релігійну тематику).

Родину Піллерів також знали у Львові завдяки книгарській діяльності. Вони продавали книжки спочатку при друкарні, потім в окремому приміщенні. Піллери також відіграли важливу роль у розвитку львівських періодичних видань, бо саме вони започаткували над Полтвою пресу, що виходила регулярно⁸.

Звання “університетського друкаря” змушувало Піллерів до продукції видань для галицького шкільництва. Серед підручників, надрукованих Антоном Піллером, на згадку заслуговують: видана 1774 р. “Gramatyka niemiecka uczących się w Akademii Cesarsko-Królewskiej Lwowskiej” Йоганна Христофора Готтшеда – німецького письменника та літературознавця, викладача із Ляйпцізької академії, “Elementarz do czytania ku pożytkowi szkół w cesarsko-królewskich dziedzicznych państwach” (1775). До цінних здобутків друкарні належала також п'ятитомна праця з медицини та хірургії, видана у 1774–1777 рр.; її автором був Анджей Крупінський, головний лікар Галичини, ініціатор боротьби за покращення санітарного стану у провінції⁹. Ще згадаємо популярну “Sztuku babienia” (1774) Якуба Костжевського, професора медицини у Львові. Це видання визнали свого часу найкращим підручником з акушерства.

⁶ Finkel L., Starzyński S. Historia Uniwersytetu Lwowskiego...; Zawadzki W. Literatura w Galicji (1772–1848). Ustęp z pamiętników. – Lwów, 1878.

⁷ Finkel L., Starzyński S. Historia Uniwersytetu Lwowskiego... – S. 55.

⁸ Rusińska-Giertych H. Czasopiśmiennictwo lwowskie do końca XVIII wieku // Вісник Львівського університету. Серія книгознавство, бібліотекознавство та інформаційні технології. – Львів, 2007. – Вип. 2. – С. 76–84.

⁹ Krupinski J. Dzieła medyki i chirurgii. – Lwów, 1774–1777. – Т. 1–5.

Виданням наукової продукції університету та шкільних підручників займалися також вдова А. Піллера – Йосифа та сини. Між іншим, вони надрукували дисертації професора фізики Ігнаці Юзефа Мартиновича – першого декана і директора філософського факультету (“*Dissertatio physica de Irido et Halone...*” (1781), “*Dissertatio de harmonia naturali...*” (1783), “*Dissertatio de micrometro opesjus unus digitus geometricus...*” (1784), “*Dissertatio physica de altitudine atmosphaerae ex observationibus astronomicis determinatio*” (1785), “*Książeczkę do czytania dla uczniów Szkół Nadwornych... Galicji i Lodomerii*”, cz. 1–2 (1785)), праці Готфріда Уліха – піяра, керівника кафедри допоміжних наук “*Praelectiones diplomaticae...*” і “*Praelectiones numismaticae...*” (1785), докторські праці професорів Йосифа Роттера, Флоріана Мінасевича, Яна Антонія Потоцького, Станіслава Костки, Марціна Блажовського, Юзефа Якеля, Базилі Філіпіана, Фрідріха Олоффа та інших, “*Antologię Hebraica...*” (1787) Іннокентія Феслера – професора герменевтики Старого Заповіту та давньоєврейської мови, “*Teologię pastoralną*” (1787) відомого проповідника Франца Гіфтштутца у перекладі викладача Львівського університету Миколи Скородинського, математичну працю “*Neue Theorie von der Wahl der Standlinien...*” (1791) Йоганна Голфельха, колишнього єзуїта, який залишив духовний стан і став інженером, і багато інших публікацій, яких тепер не будемо перераховувати.

У 1785 р. керівник львівської філії варшавської книгарні Міхаеля Грьолля, міщанин Карл Богуслав Пфафф, німець за національністю, отримав звання і привілеї університетського книгаря. Мечислав Опалек, дослідник історії польської культури та книгознавець, так пояснив обставини одержання того привілею: “У Львові тоді розпочали серйозно думати про університетські друкарню та книгарню, а галицьке губернське управління надіслало навіть 30 вересня 1784 р. до придворної канцелярії звіт по тій справі. У Відні сприйняли це прихильно і визначили Траттнера як такого, кому можна було б дозволити заснувати університетські друкарню та книгарню. Однак також виразно зазначили, що не слід спеціально пов’язувати право першості із прізвищем Траттнера. Губернське управління звернулося до віденського книгаря, але шановному провідникові книгарського руху у столиці не імпонували ні Галичина, ні її університет. Він не заснував філії у Львові, а тому згідно з цісарським призначенням від 11 серпня 1785 р. університетським книгарем став Карл Богуслав Пфафф”¹⁰.

Новопризначений книгар залишив своє попереднє приміщення, що було на Ринку, число 39, і переїхав до будинку університету. За працю у Львівському університеті К. Б. Пфафф отримав, окрім звання “академічного книгаря”, також нове приміщення на вул. Краківський (пізніше – вул. Св. Миколая). У 1792 р. він в черговий раз змінив місце перебування – переїхав на Кафедральну площу, до кам’яниці Карієра.

Університетського книгаря зобов’язали передовсім замовляти і отримувати відповідний перелік книг для новозаснованого університету, продавати підручники і друковані тексти лекцій, щороку публікувати книжковий каталог. Згідно із вказівками влади К. Б. Пфафф від 1785 р. розпочав видавати списки книжок, які детально інформували про асортимент його закладу. Важко точно визначити, скільки таких каталогів він видав, бо не всі збереглися до сьогодні, однак відомо, що друкував їх у 1785–1827 рр. у друкарнях Шліхтинів і Піллерів. Більшість цих видань були польською мовою, інші – французькою, німецькою та латинською¹¹. Книгар рекламував свої публікації через повідомлення, які містилися на шпальтах багатьох популярних газет і часописів (львівських, варшавських, краківських).

¹⁰ *Opalek M. Bibliopole lwowsky. – Lwów, 1928. – S. 26–27.*

¹¹ Перелік каталогів, які видав К. Б. Пфафф, див.: *Rusińska-Giertych H. Księgarnia Karola Bogusława Pfaffa we Lwowie w latach 1780–1829 // Bibliotekoznawstwo. – 2000. – Т. XXIII. – S. 37–94. (Aneks 3, s. 91–94).*

Контакти К. Б. Пфаффа були дуже різноманітними, залучалося багато видавничих центрів. У Львові він підтримував партнерські стосунки із друкарнею Шліхтинів, якою певний час після смерті засновника (у 1770 р.) керували його сини Лукаш і Казимир, з друкарнею Піллерів, з Густавом Вільгельмом Віхманом, який працював у Львові у 1796–1801 рр., а також Йосифом Шнайдером, до якого у 1808 р. перейшов заклад Віхмана. В університетській книгарні знаходилися також видання із Бердичева, де друкарню у 1760–1844 рр. утримували кармеліти, із Супрасля з друкарні василіян, з Перемишля від Антонія Матяшовського і Яна Голембійовського. Львівський книгар також співпрацював із університетською друкарнею у Вільні. Окрім того, до його книгарні надходили публікації із друкарні Корнів із Вроцлава, з Познані від Єжи Якуба Декера, з краківських друкарень Ігнаци Гребля та Яна Мая.

К. Б. Пфафф утримував свій заклад на високому рівні, але, як кожен професіонал, не був до кінця задоволений його діяльністю. Важливим недоліком було те, що нові видання не надходили до Львова швидко. Книгар навіть виправдовувався через те в одному із каталогів: “Через іноді нерегулярні надходження частини журналів, як і запізнілу доставку варшавських літературних новинок мушу застерегти, що причиною цього є не мої неакуратність чи навіть недбалство, а тільки брак нагод, щоб перевезти книжки (що тепер стається частіше, ніж раніше)”¹². Значний вплив на такий стан справ мав віденський двір, що не був зацікавлений у надходженні до столиці Королівства Галичини і Лодомерії часописів та найновішої літератури, які репрезентували просвітницькі погляди; замовлені книжки цензурували. Губернська влада видала низку розпоряджень, що регулювали основи видавничо-книгарського ринку. Вони певною мірою диктували книгарям, що повинно бути у суспільному та читацькому обігу¹³. Отже, треба було діяти надзвичайно гнучко і вміло, аби узгодити політику губернської влади із потребами ринку. К. Б. Пфаффу то вдавалося дуже добре.

Для реалізації амбітних планів університетського книгаря необхідні були також відповідні кошти. Важко говорити про масовий продаж книжок у той час, а лише він гарантував би відповідні доходи. Тому К. Б. Пфафф був змушений продавати різноманітні товари. Наприклад, у “Katalogu ksiąg polskich...” з 1791 р. він пропонував покупцям нотний папір, аркуші паперу із золоченими полями, філософську сіль, географічні карти та пігулки від різних хвороб¹⁴. У “Przydatku do katalogu ksiąg polskich...” з 1785 р. книгар інформував, що у нього є музичні видання, а в “Katalogu ksiąg polskich...” з 1789 р. пропонував візитки, музичні твори для різних інструментів, гравюри на міді¹⁵. У списку 1801 р. рекламував італійські струни до скрипки, альту і бесетлі, туш різних кольорів, географічні атласи та карти, залізну касу, віденські фортепіано¹⁶, а близько 1819 р.¹⁷ до того широкого вже асортименту додав ще барометри, термометри, компаси, календарі, альбоми, крейду, пензлі та фарби.

¹² Katalog ksiąg polskich większej części z nakładów warszawskich M. Grölla, P. Dufoura, Druk. Nadwornej J. K. M., Piarów etc. znajdujących się u Karola Bogusława Pfaffa... Z przydatkiem rejestru niektórych ksiąg łacińskich. – Lwów, 1786.

¹³ *Rusińska - Giertych H.* Problemy książki...

¹⁴ Katalog ksiąg polskich większą częścią z drukarń warszawskich sprowadzonych, znajdujących się u K. B. Pfaffa. – Lwów, 1791.

¹⁵ Katalog ksiąg polskich większą częścią z drukarń warszawskich sprowadzonych, znajdujących się u K. B. Pfaffa. – Lwów, 1789.

¹⁶ Katalog Karola Bogusława Pfaffa, bibliopoli akademickiego lwowskiego. Katalog ksiąg polskich warszawskich, wileńskich, krakowskich w jego księgarni za cenę wyrażoną znajdujących się. – [Lwów, 1801].

¹⁷ Третій додаток, 1819 р. (*Rusińska-Giertych H.* Księgarnia... – S. 91–94).

Після завершення організації університетських друкарні та книгарні прийшов час і на бібліотеку. Її основою були фонди давньої єзуїтської академії, які викликали визнання у губернських чиновників, що звітували до Відня. Вони оцінили збірку книжок як гарну, добре упорядковану, корисну для нового університету. Її доповнили книги (11000 томів) із бібліотеки Гареллі, надісланої на початку 1785 р. з Відня¹⁸. Засновником тієї колекції був Пій Миколай Гареллі, особистий лікар цесаря Карла VI і одночасно префект придворної бібліотеки у Відні. Після смерті його спадкоємців бібліотека перейшла у державну власність. На деякий час вона увійшла до книгозбірні Терезіанської академії, а у 1785 р. її передали, разом із щорічною дотацією 400 флоринів та одноразовою субвенцією 1000 флоринів¹⁹, новозаснованій університетській бібліотеці у Львові. Керувати доставкою вантажу та очолити бібліотеку довірили Генріху Готфріду Бретшнайдеру, університетському бібліотекарю з Будапешта. Бібліотеку розмістили у колишньому тринітарському костелі на вулиці Краківській, біля університету. Підготовка до використання будівлі бібліотеки тривала досить довго – її завершили лише в середині 1787 р.; тоді фонди стали доступними для читачів. “На час прибуття, – пояснює Анна Єнджейовська, автор дослідження про книгозбірню, – університетська бібліотека була ніби чужою суспільному загалові, серед якого опинилася, через свій німецький характер. Однак такий стан справ тривав недовго; вона швидко почала зближуватися з оточенням. Неоціненними послугами у тому напрямку були передовсім скасування багатьох галицьких монастирів, а також громадські пожертвування. За розпорядженням влади всі монастирські книгарні, серед них і тинецькі бібліотеку та архів, звезли до Львова, так, що близько 1786 р. до університетської бібліотеки прибуло до 40000 томів. Завдяки цій акції значно зросла передовсім польська складова фондів у галузях теології, літератури та історії”²⁰. Кількість книжок зросла так, що бібліотека організувала кілька разів публічні аукціони, аби таким чином позбутися дублетів²¹.

Згадані установи (друкарня, книгарня, бібліотека) діяли безперервно, незважаючи на те, що Львівський університет у 1805 р. об’єднали із Краківським через приєднання до Австрії Західної Галичини із Краковом та фінансово-економічні труднощі імперії, пов’язані з війною. Замість університету у Львові створили ліцей із юридичним, філософським, теологічним і хірургічним факультетами. Ліцей відрізнявся від університету обмеженою кількістю кафедр, коротшим часом навчання, меншими повноваженнями. Він діяв 12 років, до 1817 р., коли після Віденського конгресу, на якому вилучили Краків з-під австрійської юрисдикції, знову виникла потреба існування у Львові вищої школи. В тій ситуації цесар Франц I підписав повторний акт заснування університету, вже з німецькою мовою викладання і трьома факультетами

¹⁸ *Jędrzejowska A.* Biblioteka Uniwersytetu imienia Jana Kazimierza // *Publiczne biblioteki lwowskie. Zarys dziejów.* – Lwów, 1926. – S. 29–42.

¹⁹ *Ibidem.* – S. 29.

²⁰ *Ibidem.* – S. 30–31.

²¹ Див.: *Catalogus librorum qui praeter copiam varri argumenti et idiomatis permultos etiam polonice scriptos continent, quorum publica auctio die XI. Januari et sequentibus 1790 in aedibus Universitatis Leopoliensis instituenda.* – Leopoli: J. T. Piller, [przed 11 I 1790]. – S. 2 nlb [1] 2–304.; [*Catalogus librorum qui in Bibliotheca Universitatis Leopoliensis publicae auctioni exponentur a. d. 1795 d. 20 Januarii et sequentibus, hora 9. matutina et 3. pomeridiana.* – Leopoli: J. T. Piller impressit, 1795. – S. 1–139]; [*Catalogus librorum ex vario eruditionis et scientiarum genere, partim rariorum quorum auctio publica Leopoli in Galicia die 18. Aprilis et diebus sequentibus 1796 instituenda.* – Leopoli: ex Typ. Wichmaniana, 1796. – S. 1–65]. Позиції почергово подає: *Rudnicka J.* Bibliografia katalogów księgarskich wydanych w Polsce do końca wieku XVIII. – Warszawa, 1975. – S. 35–36, poz. 2, 3, 4.

(теологічним, юридичним, філософським). Серед професорів далі істотно переважали вчені з-поза Галичини. Університет (т. зв. Францисканський) діяв до 1918 р., однак зазнав за цей час значної еволюції. Після Листопадового повстання через нього перейшла хвиля конспірацій, яку супроводжували репресії влади. Під час Весни Народів розпочалася боротьба за автономію і можливість навчатися польською мовою. За ці прагнення довелося заплатити високу ціну. Непокірне місто жорстоко обстріляли (2 листопада 1848 р.); внаслідок цього згоріли університетські будівлі разом із бібліотекою. Університет закрили та запровадили ретельну цензуру. Однак, незважаючи на брутальну військову акцію, здобутки Весни Народів виявилися незворотними. Після заспокоєння заворушень університет відновив роботу спочатку у приміщеннях львівської ратуші, а від січня 1851 р. у виділеному будинку біля костелу св. Миколая (у давньому єзуїтському конвікті, який після скасування чину займало військо).

Разом із хвилею реорганізації системи освіти в Австро-Угорській імперії розпочалися також зміни й у Львові. Університет отримав тоді трохи більшу автономію, хоч, як показали подальші події, вона була ще недостатньою. Коли імперія стала конституційною монархією (з 1867 р.) і з'явилася сприятлива нагода, розпочалася боротьба за польський характер університету. Її наслідком було поступове збільшення кількості занять польською мовою. З'явилися нові кафедри, а формально існуюча від 1817 р. кафедра польської мови та літератури дочекалася нарешті відповідних фахівців. На всіх факультетах збільшили кількість професорів-поляків, від 1871 р. викладати стали польською і руською, а з квітня 1872 р. польськомовні лекції стали основними.

У цьому періоді автономії вперше з'явилися умови, що сприяли розвитку Львівського університету; ними швидко скористалися. За короткий час університет досяг європейського рівня. Він був найбільшим навчальним закладом у Галичині і другим в Австрії. У 1894 р. знову отримав медичний факультет. У Львові навчалися не лише галичани – університет притягав до себе молодь з інших регіонів, зокрема, тих, хто не хотів навчатися у повністю зросійщеному Варшавському університеті.

Політична ситуація після Віденського конгресу вплинула позитивно також і на розвиток університетської книгарні К. Б. Пфаффа. Перед книгарем відкрилися нові можливості. То був останній, але одночасно і дуже активний період його діяльності. К. Б. Пфафф передплачував львівські часописи, діставав варшавські та віленські, видавав книжки власним коштом²², брав на продаж популярні видання, друкував каталоги, організовував реалізацію книг та музичних інструментів, керував своїм закладом на найвищому рівні.

Від 1820 р. К. Б. Пфафф передплачував “Pszczolę Polską”, яка була продовженням “Pamiętnika Lwowskiego” Адама Томаша Хлендовського і виходила накладом Вільда у друкарні Шнайдера, а від 1828 р. “Czasopism Księgozbioru Publicznego imienia Ossolińskich” Францішка Сярчинського. Пізніше у нього можна було дістати “Nowy Pamiętnik Warszawski, dziennik historyczny, polityczny tudzież nauk i umiejętności”. Книгар пропонував 36 зошитів того часопису (за 1801–1803 pp.)²³. Були й “Pamiętnik Warszawski, czyli dziennik nauk i umiejętności”, “Dziennik Wileński”, “Rocznik Teatru polskiego we Lwowie”, що виходив із друкарні Шнайдера у 1814–1818 pp.

К. Б. Пфафф і далі повідомляв про свою діяльність у часописах – “Pszczole Polskiej”, “Gazecie Lwowskiej” “Rozmaitościach”. З тих оголошень бачимо, що він тісно співпрацював із львівськими друкарями (Шнайдером і Піллерами): передплачував

²² Перелік видань, надрукованих коштом К. Б. Пфаффа, див.: *Rusińska-Giertych H. Księgarnia...* – S. 90.

²³ Dodatek do katalogu książek polskich. – [Lwów], 1822.

видання, які вони друкували, продавав їх продукцію, замовляв їм друк видань, які сам фінансував.

Окрім того, він встановив контакти з деякими новозаснованими позальвівськими фірмами. Значну частину свого асортименту К. Б. Пфафф отримувал з Варшави, від філії віленської книгарні Завадського і Венцького, яка поєднувала торгівельну діяльність із видавничою. Вона діяла у 1810–1858 рр., опублікувала низку підручників та праць відомих учених. Тут виходив і “Pamiętnik Warszawski” (1815–1822). К. Б. Пфафф розпочав співпрацювати із Натаном Глюксбергом, який у 1818 р. отримав звання книгаря і привілейованого друкаря королівського Варшавського університету, у 1819 р. заснував у Варшаві друкарню, а у 1827 р. ливарню шрифтів. У львівській книгарні не бракувало й книжок з давньої друкарні Пьотра Дуфура, якою керував від 1805 р. Віктор Домбровський; він її належно упорядкував і забезпечив найкращими шрифтами. Нічого дивного, що його заклад вважався одним із кращих у Варшаві.

К. Б. Пфафф не припинив контактувати і з Краковом. Йому вже не вистачало співпраці з Яном Майом, тому він зав’язав стосунки із Юзефом Малецьким, який через шлюб з Теклею Гребльовою успадкував від неї у 1812 р. друкарню та книгарню.

Головним джерелом віленських друків була типографія Юзефа Завадського. Він заснував у Вільні власну справу у 1803 р., а від 1805 р. став керувати занедбаною університетською друкарнею. Дістав нові машини та різноманітні шрифти, запросив фахівців і організував сучасну друкарню. Як друкар Віленського університету Ю. Завадський видавав головно підручники та наукові праці, між іншими Є. Снядецького та Й. Лелевеля. Він підтримував зв’язки із польськими книгарями із різних земель, тому немає нічого дивного, що його видань не бракувало в одній з найкращих львівських книгарень.

К. Б. Пфафф, шукаючи нові контакти, не обмежувався до співпраці лише із відомими та важливими видавничими осередками; у його вітрині були книжки із Равича, Каліша, Кременця, Бердичева, Полоцька, Луцька, з друкарні отців тринітаріїв у Любліні. Отже, бачимо, що він робив все, аби забезпечити своїм клієнтам відповідний асортимент літератури.

Останній період діяльності був вершиною його книгарської кар’єри. Фірма К. Б. Пфаффа процвітала як ніколи раніше і повністю відповідала вимогам часу. На жаль, після 1829 р. книгар помер, його справою певний час керувала вдова, однак, очевидно, не могла це робити на належному рівні, бо у 1842 р. продала книгарню Фолькмару Штокманну. К. Б. Пфафф багато зробив для міста, а авторитет, який він здобув за п’ятдесят років праці у львівській книжковій торгівлі, надовго забезпечив йому належне місце в історії книгарської справи.

Історичні перипетії не загальмували також і розвитку друкарні Піллерів. Від 1796 до 1824 р. нею одноосібно керував Йосиф Йоганн. Його заклад знаходився на Личаківі (число 98) і далі користувався виключним привілеєм друкувати урядові та шкільні видання. Під керівництвом власника фірма розрослася і досягла дуже добрих результатів. “Якщо ще у 1815–1816 рр. [друкарня Піллерів] випускала щороку 5–6 назв, – зауважує Анна Майковська-Алексевич, дослідниці історії друкарства у Галичині, – то у 20-х роках – часто більше двадцяти, доходючи навіть до 27 назв за рік у 1822 р. То був час розквіту цього закладу, який у 1815–1860 рр. видав 1047 назв”²⁴. Йосиф Йоганн Піллер увійшов до історії також як засновник першого у Львові літографіч-

²⁴ *Majkowska-Aleksiewicz A. Historia drukarstwa Galicji Wschodniej w latach 1815–1860. – Wrocław, 1992. – S. 38.*

ного закладу. Друкар не обмежувався виконанням замовлень крайової влади та університету, з-під його станка вийшло багато публікацій польських авторів, а також руських видань, головно для парафіяльних шкіл.

Після смерті Йосифа Йоганна (у 1824 р.) друкарню і літографію успадкував син – Петер Піллер, який родинну справу підніс до ще більшого розквіту. Новий власник і далі використовував спадкове звання губерньського друкаря, однак важко сказати напевно, чи був він також університетським друкарем, бо вже не наголошував на тому виразно. Петер початково керував друкарнею із братом Августом²⁵, ім'я якого є у видавничій адресі 1829 р., а пізніше керував фірмою самостійно до 1848 р., коли передав управління родинною справою своєму спадкоємцю. Із друкарні Петера Піллера вийшли, між іншим, “Zabobon, czyli Krakowiacy i Górale” Яна Непомуцина Камінського, директора Львівського театру (1821), “Sonety” Адама Міцкевича (1827), “Historia... miasta Lwowa...” історика та бібліографа, кармеліта Ігнаці Ходиніцького (1828), значна група часописів: “Haliczanin”, “Lwowianin”, “Słowianin”, “Rozmaitości”, перший львівський модний журнал “Dziennik Mód Paryskich”, особливо під час “Весни Народів” – часописи національно-патріотичного характеру “Postęp”, “Gazeta Narodowa”, “Gazeta Powszechna”.

Не менших успіхів досяг син – Корнель, який керував фірмою ще за життя батька. Від 1848 р. він був співуправителем Петера, а від 1856 р. працював самостійно. Корнель також міг пишатися виданнями, які приносили славу закладу Піллерів: “Szkice historyczne” письменника, історика, горомадсько-політичного діяча, редактора “Rozmaitości” Кароля Шайнохи (1854), “Podole, Wołyń, Ukraina” публіциста та письменника на історичну тематику Стефана Бушинського (1862), путівник “Pamiętka z wycieczki do Lwowa” (1871), “Pisma” Юліуша Словацького (1880), “Świątek dziecięcy w 32 obrazkach” відомого поета, публіциста та оглядача культурного життя у Львові Владислава Белзи, а також часописами, між іншим “Przyjaciół Domowy”, “Gazeta Narodowa”, “Gazeta Literacka”, “Dziennik Narodowy”, “Haliczanin”. Цікаво, що третє і четверте покоління Піллерів були вже спольщені, та й образ їх закладу вже не нагадував урядової друкарні попередніх років.

Наприкінці життя Корнеля Піллера його фірма почала відчувати труднощі. Це було тісно пов'язане із заснуванням у Львові в 1831 р. Урядової друкарні, яка перейняла від Піллерів замовлення органів влади. У 50–60-х роках XIX ст. вона стала найбільшою друкарнею у Львові, мала найкраще устаткування та найбільшу кількість працівників. Отже, не дивно, що вона поступово витісняла з ринку заклад Піллерів, які в середині 1884 р. мусили навіть шукати партнера. Ним став Ліберат Зайончковський, редактор сатирично-політичного часопису “Szczytek”. Обидва партнери (К. Піллер і Л. Зайончковський) померли у 1885 р., друкарня перейшла до вдів та дітей. Від того часу вона мала назву “Друкарня Піллерів і Спілки”. Тодішній набірник Юзеф Нойманн у 1889 р. перебрав на себе управління фірмою, у 1890 р. викупив частку Л. Зайончковського, а у 1893 р. одружився із Казимирою Піллер – останньою з роду, у зв'язку з чим заклад діяв від того часу аж до Другої світової війни під зміненою назвою “Друкарня і літографія Піллер – Нойманн” (“Drukarnia i Litografia Piller – Neumann”).

Протягом досліджуваного періоду успішно розвивалася й університетська бібліотека. Після того, як Г. Г. Бретшнайдер у 1801 р. перестав бути керівником бібліо-

²⁵ Zawilska M. Piller Piotr // Słownik pracowników książki polskiej / Pod red. I. Treichel. – Warszawa, 1972. – S. 679–682.

теки, її очолювали по черзі о. Мартин Куральт, професор права Томас Вучіч, Йосиф Вінвартер та Карл Кьоллер, який був також цензором книжок. Ці особи не відзначилися чимось значним в історії бібліотеки. Її розквіт настав за часів професора філософських студій Францішека Стронського. Його любов до книжки, менеджерські здібності, чітко визначені пріоритети (збільшення фондів бібліотеки, упорядкування збірок, опрацювання алфавітного та систематичного каталогів), а також отримані фінансові дотації для бібліотеки, право обов'язкового примірника і нарешті дарунки приватних осіб спричинили виразну зміну її образу.

Трагічні для неї події сталися у 1848 р. Під час обстрілу міста в університетських будівлях вибухнула пожежа; вогонь перекинувся і до будинку бібліотеки. Незабаром книгозбірня запалала. Героїчні зусилля директора Ф. Стронського не зберегли її від знищення. Із наявних фондів (50000 томів, понад 2200 гравюр, 12000 монет, понад 4700 дипломів) врятували ледве 13000 томів²⁶. Те, що вціліло, склали у кімнатах палацу намісника, а наступного року – у рефектарі чоловічого домініканського монастиря.

1848–1859 рр. – це час копіткої відбудови бібліотечних фондів. Директор Ф. Стронський намагався знову підняти університетську бібліотеку на належний рівень. Клопотався про урядові дотації, дістав із Відня додатковий кредит на 3000 гульденів²⁷, організовував купівлю книжок, заохочував громадськість до пожертвувань. На допомогу бібліотеці прийшли граф Станіслав Дунін-Борковський, природознавець та книголюб, який записав їй всю свою бібліотеку, та куратор Інституту ім. Оссолінських князь Генрик Любомирський, який передав дублети кількістю понад 6000 назв, з них понад 5000 – із польської літератури. Уряд теж виявив великодушність, передавши колекцію Курцмайера, дублети Придворної бібліотеки у Відні, а також частину збірки колишнього Цензорського закладу у Львові. Бібліотеці допомогли також книгарі. На увагу заслуговує жест берлінського книгаря Кальварі, який передав значну кількість дисертацій²⁸.

У другій половині 1852 р. бібліотечні фонди перенесли з рефектаря монастиря оо. домініканців до нового приміщення університету – в колишньому монастирі тринітаріїв. Бібліотеці призначили нижнє північно-східне і південне крило (2 зали і 12 кімнат, а також сховища). У січні 1853 р. її відкрили для читачів.

У 1859 р. відбулися зміни в керівництві бібліотеки. Ф. Стронський переїхав до Кракова, де обійняв посаду директора бібліотеки Ягеллонського університету; його місце зайняв тогочасний кустос Войцех Урбанський. Визначальними рисами періоду, коли бібліотекою керував В. Урбанський, були систематичне збагачення та упорядкування фондів, опрацювання нумізматичних колекцій. Зростала також кількість користувачів бібліотекою – у 1890 р. зареєстрували їх близько 21000²⁹.

Після В. Урбанського директором бібліотеки став Александер Семкович. «Широкий науковий світогляд, багаторічний бібліотечний досвід, гаряча любов до свого фаху, незвичайна сумлінність і ґрунтовність, а також загострене відчуття наукової вартості бібліотекознавства створили із директора Семковича бібліотекаря європейського рівня»³⁰.

Зі справжнім розмахом він розпочав впроваджувати численні зміни у бібліотеці (опрацювання фондів, перегляд каталогу та ін.). Однак найістотнішим був переїзд у

²⁶ *Jędrzejowska A.* Biblioteka Uniwersytetu imienia Jana Kazimierza... – S. 32.

²⁷ *Ibidem.* – S. 33.

²⁸ *Ibidem.*

²⁹ *Ibidem.* – S. 34.

³⁰ *Ibidem.* – S. 35.

1905 р. до нового будинку на вул. Мохнацького. З гордістю він дивився на свою справу, коли вийшов на пенсію у 1912 р. Наступником А. Семковича став Болеслав Маньковський, який дочекався незалежності Польщі, але помер у 1921 р.

У незалежній Польщі інтелектуальний доробок університету був дуже значним. 22 листопада 1919 р. він отримав ім'я засновника – короля Яна Казимира. Львівський університет тоді був третім у Польщі (після Варшавського та Ягеллонського) науковим та навчальним закладом. У лютому 1920 р. йому передали нові будівлі, в тому числі будинок галицького крайового Сейму на вул. Маршалківській, 1, що став головним корпусом. У 1924 р. філософський факультет поділили на два самостійні (гуманітарний та математично-природничий); від того часу діяло п'ять факультетів. Вибух Другої світової війни поклав край розвитку університету. Після вступу до Львова Червоної армії він певний час ще функціонував, однак вже не нагадував нічим потужного наукового осередку. За нової влади змінили його назву, запровадили нову мову викладання, багато професорів вивезли углиб Росії. Після того, як Львів зайняли німці (1941 р.), університет припинив діяти. Тепер це український Львівський національний університет імені Івана Франка.

Подібна доля спіткала друкарню Піллерів. Юзеф Нойманн керував нею до 1921 р., потім передав управління синам: Юзефу (1921–1931) та Адаму (1931–1939). Після 1939 р. друкарню націоналізувала радянська влада, а навесні 1944 р. її демонтували німці і вивезли до Райху. Протягом 166 років своєї діяльності заклад Піллерів займав провідну позицію з погляду технічного устаткування і брав активну участь у розвитку літератури різними мовами багатонаціонального Львова.

Університетська бібліотека вціліла і, хоча зазнала збитків під час війни, до цього часу вірно служить читачам. Хоч вона вже не та книгозбірня, яку створили спочатку єзуїти, а потім австрійська влада, не та, яку роками комплектувала ціла польська громада, однак вона і далі зберігає свої цінні фонди, які свідчать між іншим і про долю Галичини та інтелектуальний доробок львівського академічного осередку.

Переклад з польської Олександра СЕДЛЯРА

PRINTING HOUSE, BOOKSHOP AND LIBRARY IN THE STRUCTURE OF THE LVIV UNIVERSITY

Halina RUSIŃSKA-GIERTYCH

*University of Wrocław, Institute of Scientific Information and Library Science,
9/13 Uniwersytecki Sq., Wrocław, 50-137, Poland, tel. 0713437811,
e-mail: halina.r.g@interia.pl*

The article deals with the work of the printing house, the bookshop and the library of the Lviv University in Austria and states their role in the academic environment and the cultural development of the region.

Key words: Lviv University, printing house, bookshop, University library.

Стаття надійшла до редколегії 9.04.2008

Прийнята до друку 22.04.2008